

Latîfi Der ki: “Kitap Yüz Yapraklı Bir Güldür”

Dursun Ali TÖKEL

Öğrenim hayatımız boyunca okullarda, konferans salonlarında, çeşitli etkinlikler için tasarlanmış merkezlerde kitaba dair pek çok özlü söz görmüş/okumuşuzdur. İnternetin yaygın hâle gelmesiyle sanal dünyada da kitap ve okumaya dair sayfalarca vecize, özlü söz bulmak mümkün hâle geldi.

Geçenlerde erinmedim ve internette kitap hakkında özlü sözler taraması yaptım. Tahmin ettiğim gibi karşıma onlarca sayfa ve yüzlerce özlü söz çıktı. Bunlardan rasgele sayfaları seçip indirdim ve kitaba dair kimler ne söylemiş derlemek istedim. Siyasetçi, bilim adamı, şair, romancı, sinema yönetmeni, filozof vb. karşıma pek çok kitapsever arzıendam ediverdi.

Bilgisayar sayfasıyla (A-4) yaklaşık 12 sayfa tutarındaki özlü söz deycileri tek tek inceledim. Bir kısmının ismini yazıyorum:

Francis Bacon, Lord Dudley, Scilus, Carlyle, Francis Bacon, Lord Dudley, Samuel Johnson, Herbert Spencer, Sir John Herschell, Ovidius, J. Ferry, Dale Carnegie, Anatole France, Voltaire, Bouee, Jonathan Swift, William Shakespeare, Heinrich Heine, Thomas Mann, Victor Hugo, Aziz Nesin, Maksim Gorki, Descartes, Thomas Jefferson, Woddy Allen, Franz Kafka... Hatta Japon atasözü, Çin atasözü, Alman atasözü...

İsimler ve atasözleri uzayıp gidiyor. Bu listede dikkati çeken nedir? Aziz Nesin'den başka bir tane bile Türk yazar, şair bir kişinin adının olmamasıdır. Sayfalarca tarama yaptım, bir yerde Cemil Meriç'e, bir yerde de Atatürk'ün adına rastladım. Bu isim listesinin kabarıklığında bizim tarihî şahsiyetlerimizin, şair ve yazarlarımızın, devlet adamlarımızın adlarının olmaması her zaman dikkatimi çekmişti. Bugün bir yerlerde onların adlarına rastlıyorsak bile, bu rastlayışta genellikle ideolojik duruş belirgin rol oynar: Her düşünce akımı kendi değer verdiği şahsiyeti bu listelerin başına oturtur, diğerlerinin esamisi bile okunmaz.

Hakikatte durum nedir? Neden bütün bu listeler yapılırken, hayatta adlarını bile ilk kez duyduğumuz ve muhtemelen bir daha da duymayacağımız insanların kitapla ilgili görüşlerini âdeta *dev ekranlarda* okuruz da, bizim düşünce insanlarımızın sözlerini o afişlerde, duvarlarda, sayfalarda görmeyiz? Kitap okumayan bir toplum olduğumuz için “nasıl olsa atalarımız da okumamıştır!” diye mi? Bu tür sözlere ulaşamıyoruz diye mi? “Bu sözlerin özlü söz değeri mi var canım?” diye mi? Birileri çıkıp, bir zahmet derleme meşakkatine katlanmadı diye mi? Yoksa...

Alberto Manguel’den Abdüllatif Çelebi’ye

“Yoksa”nın devamını okuyucu getirsin. Bendeniz bu yazıda on altıncı yüzyıl şairi, tezkire yazarı Latîfi’nin kitap redifli bir gazelini okuyucuların dikkatine sunmak ve bu gazel vesilesiyle Latîfi’nin kitap hakkındaki o *eşsiz* özlü sözlerini paylaşmak istiyorum. Şununla başlayayım: Bu gazele nasıl ulaştım?

Divan şiiri deyince aklımıza gelen, bizlere okul sıralarında öğretilenler malum. Hayattan, hakikatten, insandan kopuk; sevgiliye, aşka, meyhaneye dair bir takım laf kalabalığı. Daha ağır ithamlar da var şüphesiz. Bu sözleri diyenler sanki bütün divan edebiyatı külliyatını devirmişler de öyle konuşuyorlar. Bütün bunlar bir yana; bizim edebiyatımızdan bizden başka bu derece sıklıkla bahseden var mı? Walter Andrews’in, Victoria Holbrook’un, eskilerden Gibb’in, Hammer’in çalışmaları ortada.

Giambattista Toderini’nin “*Hacı Kalfa az bulunur yeteneklerini seyahat ederek, Doğu ve Batı dillerini öğrenerek, en usta hocalardan ders alarak, her türlü ilim ve edebiyat dalından sayılamayacak kadar çok kitabı okuyarak geliştirdi. Üç yüz ilim dışında sayısız Arap, Acem ve Türk yazarın eserlerini okudu, Fransızca, Latince, İtalyanca biliyordu*”¹ diyerek övgüyle yere göğe sığdıramadığı Katip Çelebi acaba bu *üç yüz* ilmi hangi kaynaklardan okumuştur, on beş bini aşkın kişi hakkında bilgi verdiği o muazzam eseri *Keşfu’z-Zunûn*’unu acaba nasıl yazmıştı? *O sayısız kitapları* okuyan bu adamın acaba kitaplar hakkındaki düşüncesi nelerdi? Toderini’nin “*Osmanlıların elinde, Aristoteles’in eserlerinin Arapçaları vardır ve bu büyük öğretmenin öğrencisi İskender için yazdığı cumhuriyet, monarşi, yenilen ve yenilen konularındaki o eşsiz eserleri öğrenirler. İstanbul kütüphanelerinde bu konularda Farsça, Arapça ve Türkçe yazılmış başka değerli kitaplar da mevcuttur*”² dediği ve kitabında yüzlercesinin adını zikrettiği o *başka eserler* ve onları okuyanlar, çevirenler hakkında neler biliyoruz acaba? Toderini’nin bu kitabında İstanbul kütüphaneleri, bu kütüphanelerdeki eserler, o eserleri okuyan,

1 Giambattista Toderini, *Türklerin Yazılı Kültürü*, (Çev: Ali Berktaş), YKY., İstanbul 2012, s. 253-254.

2 Giambattista Toderini, *Türklerin Yazılı Kültürü*, s. 49.

sınıflandıran, başka dillere çeviren kişiler ve divan şairlerinin kitap üretimi ve şiir sanatındaki rolü üzerine söylediklerine o kadar yabancıyız ki...

Divan şiiri veya şairlerine karşı yabancı ilgisinin ayrıca yazılması ve araştırılması gerekiyor. Benim Latîfi'nin kitap gazeline ulaşmam, son zamanlarda ülkemizde adı sıkça zikredilen Alberto Manguel'in bir kitabı vesilesiyle oldu.³ Kendisine dünya çapında haklı bir şöret kazandıran o harika *Okumanın Tarihi* kitabının yazarı Manguel'in YKY arasından 2008 yılında çıkan bir kitabı var: *Geceleyn Kütüphane*. Bu kitabı elinize alıp da kapağını açtığımızda karşınızda, iki sayfa üzerine basılmış muhteşem bir kütüphane fotoğrafı görüyorsunuz. Fotoğrafın hemen sağ orta kısmında şu yazı var:

*“On altıncı yüzyılda, daha çok Latîfi adıyla bilinen Osmanlı şâiri Abdüllatif Çelebi kütüphanesindeki her bir kitap için şöyle demişti: ‘Bütün derterli defeden hakiki ve müşfik dost’.”*⁴

Bu kitabı okuyalı uzun zaman oldu, ama fotoğraf da, o fotoğrafın üzerinde Latîfi'den yapılan alıntı da dikkatlerimden tamamen kaçmış olmalı. Geçenlerde bir vesile kitabı tekrar elime aldığımında fark ettim Latîfi'ye yapılan atfı. Arjantinli bir yazarın gördüğünü bizim görmememize mi yanayım, o muhteşem kitap sevgisini anlatan gazellerden mahrum olarak gördüğümüz divan şiiri derslerimize mi yanayım, bizi bu engin dünyanın ruhaniyetinden kopararak bize iyilik ettiklerini düşünenlerin öngörüsüzlüğüne mi yanayım...

Manguel, Latîfi'den alıntılacağı söz için bir kaynak belirtmemiş. Nereye bakacağımı düşünürken yayımlanmış olan tezkiresine bakmak geldi aklıma. Onun tezkiresi şiir tarihimiz, şiir felsefemiz ve özellikle şiir poetikamız için çok önemli bilgiler ihtiva ettiğinden tezkirenin girişini ayrıntılı olarak okumayı düşündüm. Ve düşündüğümünden daha kısa sürede ulaştım kitabı bir sevgili olarak resmeden o gazele.

Niçin Yazdım, Niçin Okudum, Nasıl Okudum?

Yedi beyit hâlinde, gazel kafiyeli ve kitap redifli yazılan bu metin eski dünyamızın kitap düşüncesini de çok güzel ortaya koymuş. Latîfi, şiirinden önce tezkiresini niçin yazdığına dair bugün bizler için de önemli mesajlar taşıyan düşünceler sarf etmiş. Divan şairlerimizin okuma ve yazma pratiklerini maalesef

3 Manguel'in Türk kültür ve edebiyatına ayrı bir ilgisinin olduğu malumdur. Tanpınar'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'ne fevkalade övgüler düzen Manguel, bugünlerde Tanpınar'ın *Beş Şehir*'ini aynı şehirler üzerinden yeniden yazmaktadır.

4 Alberto Manguel, *Geceleyn Kütüphane* (Çev: Dilek Şendil), YKY., İstanbul 2008.

tam olarak bilmiyoruz. Neleri, nasıl okurlardı? Nasıl yazarlar, metinlerini nasıl oluşturlardı? Okuma ve kitap yazma hakkında düşünceleri nelerdi?

Bütün bunlar için hayli ayrıntılı çalışmalar gerekiyor. Latîfî'nin şu sözleri bence bütün divan şairlerinin okuma, yazma, ardında bir eser bırakma düşüncesinin gayet samimi bir ifadesidir:

Âkil oldur ki koya dünyede bir hûb eser
Eseri olmayanun gör ki yerinde yel eser

Bu cihân içre anun kim eseri bâkîdür
Ölmez ol Hızır-sıfat zinde durur tâ mahşer⁵

“Akıllı insan, şu dünyada iyi bir eser bırakmalıdır. Ardi sıra eser bırakmayan kişinin yerinde yeller eser. Şu dünyada arkasında bir eser bırakan kişi Hızır gibi ta mahşere kadar dipdiri kalacak demektir.”

Latîfî *“En iyi dost nefis bir kitaptır”* diyerek geçmiş büyük yazarların eserlerini bir bir okuduğunu ve bu eserleri kendisine en iyi arkadaş, âdeta cennetten gelen bir dost bellediğini; kitap hakkında yazdığı şiirini ise hiç dilinden düşürmediğini ifade ediyor:

“Ni'me'l-enîs el-kitâbü'n-nefis mefhumunca fuzalâ-yı selefün müellefâtını elîf-i cân ve musannefâtın enîs-i cenân idinüp bu şi'r-i şîrîni hasb-i hâl u dilde makâl idinmişdüm.”⁶

Bir âşık sevgilisini nasıl anlatır? İşte Latîfî kitabı, bir âşığın sevgilisini anlatması gibi anlatıyor. Tabii ki bu sevgiyi ancak kitabı sevenler anlarlar. Şu tasvirlere bakınız:

“Her kitâb u defter nazarumda bir dilber-i nev-hat u semenber ve dil-rübâ-i meh-peyker idi ve hurûf u nukat safha-i ızârında mânend-i hâl ü hat olup her bir satır müselsel misk ü miskîn misâl-i zülf-i girih-gîr-i pür-çîn ve bir şekl-i zincir-i anberîn görünürdi ve sevâd-ı zulmet-i hatt içre Hızır-ı dile âb-ı hayat bulunurdi.”

“Benim nazarımda her kitap ve defter gencecik bir sevgili ve ay yüzlü bir yar gibi idi. O sayfalarındaki harfler ve noktalar sanki sevgilinin yüzündeki benler ve gençliği anlatan yüzlerdeki tüyler idi. Ve kitaplardaki her bir satır sanki sevgilinin misk dolu, kıvrım kıvrım, anber kokulu saçları gibi görünürdü. Ve bana göre,

5 Latîfî, *Tezkiretü'ş-Şuarâ ve Tabsiratü'n-Nuzemâ*, (haz: Rıdvan Canım), Atatürk Kültür Mrkz. Baş. Yay., Ankara 2000, s. 98.

6 Latîfî, *Tezkiretü'ş-Şuarâ ve Tabsiratü'n-Nuzemâ*, s. 86.

Hızır’ın karanlık mağaralarda aradığı o ölümsüzlük suyu, siyah mürekkeplerle yazılmış o kitap sahifelerin içinde idi.”⁷

Bu sözlerin ardından Latîfi Farsça bir beyitle meramını daha açık anlatmış:

Âb-ı hayâtî ki İskender betârîkî neyâfet
Der sevâd-ı hatt-ı mektûbât muzmer yâftem

“İskender’in karanlıkta bulamadığı, içene ebedî hayat bahşeden o ölümsüzlük suyunu yazılı sahifelerin siyahlığında saklı buldum.”⁸

Kitap kenz-i lâ-yefnâdır

Ve işte Latîfi’nin *dilde makâl idinmişdüm* dediği ve kitaba olan ebedî sevgisini samimi bir içtenlikle dile getirdiği şiiri:

Her dem ehl-i dillerin yanında yâridir kitâb
Mûnis-i evkâtı yâr-ı gam-küsârıdır kitâb

Nitekim eğlencesidür mâl u câhı câhilün
Ehl-i irfânın da mâl-ı bî-şümâridir kitâb

Yeg dürür bin kân-ı zerden ehl-i fazla bir varak
Câhil almaz bir pula ne’tsin ne kâridur kitâb

Kenz-i lâ-yefnâyâ irer pâdişâh-ı vakt olur
Her kimün gencîne vü gencîne-dârıdur kitâb

Gel berü ey zulmet içre âb-ı hayvân isteyen
Bu sevâd içre o aynun çeşme-sârıdur kitâb

Gonca-veş til-teng olanın gönlün açar gül gibi
San gül-i sad-berg-i fasl-ı nev-bahârıdur kitâb

Ol kişi buldu cihân içinde yâr-ı bî-halel
Ey Latîfi her kimin yanında yâridur kitâb⁹

7 Metinler bugünkü Türkçeye aktarılırken serbest bir yol tercih edilmiştir.

8 Latîfi, *Tezkiretü ’ş-Şu’arâ*, s. 87.

9 Latîfi, *Tezkiretü ’ş-Şu’arâ*, s. 9-10.

Kitap her zaman gönül ehli insanların dostudur, kitap bu insanların her anının en yakın arkadaşı ve sıkıntılarını alıp götürendir.

Makamlar, mevkiler, mal ve mülkler cahillerin eğlencesidir; irfan ehli insanların kitapları ise onların yegâne malı mülkü ve hazinesidir.

Fazilet sahibi insanlar için bir kitap yaprağı binlerce altın madeninden daha değerlidir. Ama bu hazineyi cahile versen, cahil işte anlamaz, bir kuruş bile vermez.

Kitap denen o hazineye kim sahipse o kişi, bitimsiz bir hazineye konmuş ve vaktin padişahı olmuş demektir.

Ey “ölümsüzlük suyu karanlık mağaralardaymış” deyip de abıhayatı aramaya çıkan zavallı, o hazineyi yanlış yerde arıyorsun, asıl abıhayat bir kitabın siyah mürekkeple dizili satırlarında akmaktadır.”

Kitap, bir gonca gibi sıkışıp kalmış gönülleri açan, bir ilkbahar mevsiminin adeta yüz yapraklı gülü gibidir.

Ey Latîfî, kimin yanında arkadaş olarak bir kitap varsa o bu cihan içinde ebedî bir dost bulmuş demektir.”

Demek ki Alberto Manguel, Latîfî'nin bu gazelinin ilk beytini kitabına epigrafi yapmış. Kendisini bizim şairimiz, kültür adamımız bildiğimiz hakiki bir kitap aşığından bizim değil de bambaşka diyarlardaki kişilerin haberdar olmasının bir anlamı var elbette. Bu anlam üzerine kafa yormak, *kendimiz* üzerine kafa yormaktır bence. Calvino “değeri olan edebiyat, dünyanın ne olduğu konusunda bilinçlendirir bizi; tepki verelim diye olguların ahlaki yükünü gözümüzün önünde infilak ettirir”¹⁰ diyor. Bizim öğrettiğimiz; öğrettiğimizi, okuttuğumuzu zannettiğimiz edebiyat dünyanın/dünyamızın ne olduğu hakkında bilinçlendiriyor mu bizi?

Evet Latîfî'nin dediği gibi kitap *kenz-i lâ-yefnâ*dır, yani bitimsiz bir hazine; *gül-i sad-berg-i fasl-ı nev-bahâr*dır, yani ilkbaharda açmış yüz yapraklı eşsiz bir gül; *yâr-ı gam-küsâr*dır, yani bütün sıkıntıları def eden hakiki bir dost! Bu sözlerin kitap hakkındaki özlü sözler listelerine girmesi için onlar yapacaklarını hakkıyla yapmışlar, daha da yapacak bir şeyleri yok. Eğer onların halefi olarak yapacak bir şeyimiz *bizim de* yoksa o zaman yatacak yerimiz de yok demektir!

10 Italo Calvino, *Yeni Bir Sayfa*, (Çev: Kemal Atakay), YKY İstanbul 2008, s. 52.